

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Paragraaf 218

Stoops, Carry

Citation

Stoops, C. (1986). Paragraaf 218. *Leidschrift : Weimar*, 2(January), 70-82. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/72683>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/72683>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Paragraaf 218

Abortus in de Weimar-Republiek

Inleiding

Het ontstaan van de Weimar-republiek na de Eerste Wereldoorlog had op zowel politiek, economisch als maatschappelijk gebied grote veranderingen tot gevolg voor Duitsland. Duitsland werd nu voor het eerst geregeerd door een democratisch gekozen volksvertegenwoordiging. Na de oorlog moest de economie weer opgebouwd worden, hetgeen bemoeilijkt werd door de grote inflatie (die in 1923 haar hoogtepunt bereikte) en door de crisis van 1929. Op maatschappelijk gebied betekende het een verandering van veel normen en waarden. Vooral de maatschappelijke positie van de vrouw veranderde sterk. Sinds de Eerste Wereldoorlog was de vrouw niet meer weg te denken uit het produktieproces, zodat zij niet meer alleen gezien kon worden als moeder en echtgenote. In progressieve kring pleitte men daarom voor een grotere zelfstandigheid van de vrouw, niet alleen op economisch gebied, maar ook ten aanzien van de sexualiteit. Zij stonden op het standpunt dat de vrouw het recht moest hebben over haar eigen lichaam te beslissen en dus ook recht had op een 'eigen' sexualiteit. Deze vooruitstrevende ideeën spitsten zich toe op de strijd om vrije abortus. Het aantal abortussen in de Weimar-republiek was namelijk zo hoog, dat daar zowel voor- als tegenstanders van vrije abortus niet aan voorbij konden gaan.

Ten aanzien van de discussie over vrije abortus zal in het navolgende worden onderzocht welk belang er aan deze vooruitstrevende ideeën moest worden gehecht binnen de maatschappelijke, economische en politieke context. In verband hiermee zal de vraag worden gesteld of deze ideeën over sexualiteit en vrije abortus beperkt bleven tot een kleine progressieve groep, of dat deze ideeën ook een voedingsbodem vonden in de rest van de (arbeiders)bevolking, die groot belang had bij een verandering in de abortuswetgeving.

Economische en sociale achtergronden

Paragraaf 218 uit het Wetboek van Strafrecht bepaalde dat het uitvoeren en ondergaan van abortus en hulpverlening daaraan strafbaar was.¹ Deze wet bestond al vóór de Weimar-republiek en is tijdens deze periode nagenoeg

nooit veranderd. Ondanks deze wet werd abortus op grote schaal toegepast. Niet-officiële cijfers (van rond 1930) geven aan dat er 800.000 à één miljoen abortussen per jaar plaatsvonden. Bij voor- en tegenstanders was het toen al bekend dat het om grote aantallen ging. Helaas zijn er over deze periode slechts zeer weinig gegevens over de aantallen abortussen, behalve de genoemde niet-officiële cijfers.

Reeds aan het einde van de 19e eeuw was het bevolkingsvraagstuk zeer actueel. Staat en kerk zagen afname van de bevolking als een aantasting van hun prestige en macht. Naast de politiek en de kerk kreeg ook de wetenschap steeds meer belangstelling voor geboorteregeling en seksualiteit. Sexuologie als wetenschap ontstond en in deze periode verschenen de eerste sexuologische werken, zoals 'Psychopathia sexualis' van R. von Kraft-Ebing (1882).²

Deze belangstelling zette zich voort in de 20e eeuw. Tegenstanders van een vrijere seksualiteit lieten zich veelvuldig horen en als het aan hen lag zou de sexuele emancipatie van de vrouw nog wel even op zich laten wachten: de heersende moraal schreef voor dat een vrouw niet om geslachtsgemeenschap mocht vragen, maar zich moest bedwingen door wilskracht, diët en koude baden. Ook het gebruik van harde matrassen werd krachtig aanbevolen.³ De filosoof-pedagoog F. Paulsen (1908) zei het volgende over het diepe verval van het Duitse volk: ' Het Duitse volksleven wordt verwoest. De opvoeding is te wekelijk, kinderen zijn ondankbaar geworden, geen autoriteit meer. De regering heeft hieraan schuld. Men doet zeer fanatiek aan sexuele voorlichting; alleen een cursus in experimenten ontbreekt nog. Men moet deze ontuchtindustrie bestrijden. Er moeten verenigingen ter bescherming van de zedelijkheid worden opgericht. Sexuele voorlichting is slecht. Medici zijn nu misschien betere specialisten, maar slechtere filosofen.'⁴

Voorstanders van een grotere sexuele vrijheid uitten ook kritiek op het zedelijk verval. Zij definiëerden dit begrip echter op een geheel andere wijze: voor hen betekende het onzedelijkheid die veroorzaakt werd door prostitutie, liefdeloze huwelijken, moeilijke echtscheidingsprocedures en achterstelling van de vrouw, onwettige kinderen en ongehuwde moeders. Juist hieraan zou de regering wat moeten doen.

Bijzondere aandacht verdient hier de rol van de vrouwenbeweging. Zij kwam in Duitsland betrekkelijk laat op en had een minder agressief karakter dan in de omliggende landen. Hoewel zij zich inzette voor de emancipatie van de vrouw, stelde zij zich nogal conservatief op ten opzichte

van seksuele hervormingen. Dit bleek tijdens de Weimar-republiek toen de strijd om vrije abortus voortduurde en het grootste deel van de vrouwenbeweging het standpunt van de regering innam. Er waren echter ook vrouwen die zich hiertegen verzetten. Eén van de meest prominente vrouwen die zich al vóór de Eerste Wereldoorlog inzette voor de gelijkberechtiging van de vrouw was Helene Stöcker, mede-oprichtster van de Bund für Mutterschutz und Sexualreform. Haar radicale opvattingen werden echter steeds minder gewaardeerd binnen de vrouwenbeweging, zodat ze na de oorlog haar strijd buiten de georganiseerde vrouwenbeweging moest voortzetten.

De discussie over seksualiteit en geboorteregeling kreeg een bijzondere wending. Zowel de voor- als de tegenstanders van vrijere seksualiteit verweeten de regering een te lakse houding te hebben aangenomen ten opzichte hiervan. De roep om overheidsingrijpen werd na de democratisering van de Duitse samenleving alleen maar sterker.

Door de Eerste Wereldoorlog nam de belangstelling voor de discussie over seksualiteit en bijkomende zaken sterk af. Op maatschappelijk gebied veranderde er evenwel veel. Door de oorlog werd een groot deel van de mannelijke beroepsbevolking onttrokken aan het arbeidsproces. Deze plaatsen werden opgevuld door vrouwen. De vrouwen kregen er nu, naast de volledige verantwoordelijkheid voor het gezin, ook nog werk buitenshuis bij. Na de oorlog kwam hierin geen verandering. Vooral door het grote overschot aan vrouwen als gevolg van de oorlog, waardoor een groot deel ongehuwd zou blijven, was het van belang dat zij in hun eigen onderhoud konden blijven voorzien.

Het grote aantal ongehuwde vrouwen was een belangrijke oorzaak van de sterke afname van het geboortecijfer. Onmiddellijk na de oorlog steeg het aantal huwelijken nog wel en daarmee ook het geboortecijfer, maar daarna nam het aantal geboorten af. In 1922 werden er nog 47.643 kinderen geboren, in 1923 waren het er al minder: 40489.⁵ Deze lijn zette zich verder voort in de jaren twintig. In 1925 waren er op een totaal van 12,6 miljoen vrouwen tussen de 20 en 45 jaar 5,3 miljoen ongehuwd.⁶

Een andere, moeilijk meetbare factor die bij de vermindering van het aantal geboorten een rol heeft gespeeld, was een veranderende levenshouding. In zijn boek 'Die neue Sexualmoral und das Geburtenproblem unsere Tage' (1928) betoogt Julius Wolf dat de mensen nu bewust kinderen kregen. 'De na-oorlogse moraal heeft als eerste de kennis van anticonceptie in de belangstelling geplaatst en op geboortebeperving een wezenlijk stempel gedrukt.'⁷ Gebruik van anticonceptiemiddelen kreeg inderdaad meer bekendheid,

maar dat wilde niet zeggen dat de gehele bevolking hiervan kon profiteren. Zij waren voor het overgrote deel van de bevolking veel te duur. De enige mogelijkheid die voor hen overbleef was abortus, meestal illegaal uitgevoerd door kwakzalvers. Dit vond op zeer grote schaal plaats, ondanks het risico voor de gezondheid van de vrouw en ondanks het feit dat abortus bij wet verboden was (paragraaf 218). De kans op vervolging mocht dan niet erg groot zijn; de angst hiervoor bestond er wel degelijk. De straffen waren zeer hoog en de gevolgen niet te overzien. Hoe moest een gezin verder terwijl de moeder in de gevangenis zat? Angst was er uiteraard ook bij de uitvoerders van de abortussen. Artsen en kwakzalvers konden tot tien jaar gevangenisstraf worden veroordeeld als hun activiteiten aan het licht kwamen. Bij de vrouw verjaarde de daad na één jaar, hetgeen bij de uitvoerder van de abortus niet het geval was. Werd een arts van deze misdaad beschuldigd, dan kon hij nooit meer een gewone praktijk uitoefenen, zelfs als hij zijn straf ondergaan had. Het is daarom begrijpelijk dat de artsen zich ten opzichte van abortus over het algemeen zeer terughoudend opstelden. Dit speelde de kwakzalvers natuurlijk in de kaart, met alle gevolgen vandien. Het aantal sterfgevallen door abortus was hoog, evenals het aantal verminkingen. Volgens de voorstanders van vrije abortus zou dit allemaal voorkomen kunnen worden, als abortus zou worden toegestaan en voorbehoedmiddelen werden vrijgegeven. Vooral dit laatste was erg belangrijk. Abortus moet feitelijk niet als méér gezien worden dan een correctie bij falende anticonceptie. Anticonceptie kreeg echter lang niet zoveel aandacht. Een mogelijke verklaring hiervoor is, dat het probleem van abortus zo groot was dat men dit eerst wilde bestrijden.

Verder speelden de verslechterende levensomstandigheden ook een grote rol bij de afname van het aantal geboorten, met als dieptepunt de crisis van 1929. Als gevolg van de oorlog was de woningbouw vier jaar lang nagenoeg stil komen te liggen. Dit had desastreuze gevolgen. Zeer veel gezinnen waren slecht gehuisvest. In 1920 hadden in Berlijn 150.000 gezinnen maar één kamer tot hun beschikking.⁸ Voor pas getrouwde paren was het bijna onmogelijk om woonruimte te vinden terwijl er vaak gezinsuitbreiding op korte termijn te verwachten viel.

Een ander probleem was de grote werkloosheid. Al vóór de wereldcrisis was werkloosheid een zeer algemeen verschijnsel. Vrouwen met een groot gezin konden het zich niet veroorloven opnieuw zwanger te worden, omdat daardoor hun arbeidsplaatsen in gevaar kwamen. Zwangerschapsverlof was er niet bij. Kinderrijke gezinnen hadden wel recht op kinderbijslag,

maar die was voor de arbeiders te weinig om hun kinderen behoorlijk te voeden. Meer kinderen betekende dus meer armoede en de enige manier om dat te voorkomen was abortus.

De discussie over de abortuswetgeving

Voor- en tegenstanders hebben hun uiterste best gedaan om de strijd om paragraaf 218 in hun voordeel te beslechten. Vooral tegenstanders van deze wet hebben veel actie gevoerd om tot opheffing hiervan te komen.

Tegenstanders van abortus kunnen in drie groepen ingedeeld worden: de vrouwenbeweging, de kerk en andere maatschappelijke groeperingen. De discussie in de Rijksdag wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

De vrouwenbeweging

De vrouwenbeweging bestond uit een groot aantal organisaties, met als overkoepelend orgaan de 'Bund Deutscher Frauenverein'⁹ (B.D.F.). Vóór de oorlog waren deze organisaties nog overwegend progressief, maar na 1918 wonnen de conservatieven steeds meer aan invloed. Deze verschuiving naar rechts had tot gevolg dat de behoudende politieke partijen als de Deutsche Volkspartei (DVP), de Deutsche Nationale Volkspartei (DNVP) en Zentrum (katholiek) de overhand kregen binnen de BDF. Het gevolg was dat de BDF de bevolkingspolitiek van de conservatieve regeringen min of meer ging steunen. De neiging tot nationalistisch denken was de BDF niet vreemd en dit nationalisme betekende het streven naar een sterk Duitsland, waarvan bevolkingsgroei een van de belangrijkste peilers vormde.¹⁰

De BDF zette zich in voor een verbetering van de gezondheidszorg en trachtte de bevolking te behoeden voor sexueel verval, dat veroorzaakt zou worden door vrije verspreiding van voorbehoedmiddelen en vrije abortus. Volgens haar zou deze nieuwe moraal een sexuele crisis veroorzaken en leiden tot desintegratie van familie, staat en maatschappij.¹¹ Prominente aanhangsters van deze conservatieve gedachten waren Helene Lange, Gertrud Bäumer en Agnes von Zahn.

De BDF beperkte zich echter niet alleen tot de problematiek rondom de geboortenregeling, maar zette zich ook in op andere gebieden, nu met een iets liberalere visie. Zo streefde ze verbeteringen na van de rechten van de echtgenote en van het echtscheidingsrecht; een betere reglementering van prostitutie (tegen de dubbele moraal); voorlichting over sexualiteit om reinheid en verantwoordelijkheid te kweken bij de jeugd en straf op het doorgeven van geslachtsziekten in verband met het gevaar voor de volksgezondheid.¹² Reclame en propaganda voor voorbehoedmiddelen

moesten echter verboden blijven evenals vrije abortus, behalve als er gevaar bestond voor het leven van de moeder.

Deze houding van de BDF kwam de overwegend conservatieve regeringen van de Weimar-republiek uitstekend van pas. Duitsland moest zich snel herstellen van de oorlog en hiervoor had men de inzet én de groei van de bevolking nodig. Niet alleen moest de economie weer opgebouwd worden, maar moest men ook rekening houden met economische groei in de toekomst. Hiervoor waren meer arbeiders nodig en daarom moesten er nu kinderen geboren worden. Zelfs nadat als gevolg van de crisis in 1929 de werkloosheid tot een ongekende hoogte was gestegen, bleef de regering hieraan vasthouden. 'Werkloosheid is geen argument tegen geboortevermeerdering omdat de kinderen van nu pas over 10-15 jaar in het produktieproces komen en dan kunnen voldoen aan de vraag naar arbeidskrachten'.¹³

Tegenstanders van deze bevolkingspolitiek zagen dit streven om Duitsland weer snel sterk en rijk te maken echter heel anders.¹⁴ Volgens hen lagen er kapitalistische en militaristische motieven aan ten grondslag. Voor de kapitalisten gold: meer mensen, goedkopere arbeidskrachten en daardoor lagere produktiekosten hetgeen meer winst betekende, terwijl de militaristen meer mensen als voorwaarde voor een groter leger zagen.¹⁵

Beiden waren echter niet in het belang van de bevolking. Tegenstanders van de conservatieve bevolkingspolitiek zoals de Neo-Malthusianen schetsten de situatie van het volk als volgt: zeer grote woningnood, toenemende werkloosheid, armoede door de lage lonen, overbevolking en geen koloniën meer waarnaar een deel van de bevolking kon afvloeien.¹⁶ De vroegere situatie waarbij een groter aantal kinderen zorgde voor hogere inkomsten (omdat ze al zeer vroeg werden ingezet in het arbeidsproces) ging niet langer op; kinderbescherming en leerplicht hielden de kinderen langer uit het arbeidsproces.¹⁷ Veel kinderen betekenden nu eerder een verlaging van de levensstandaard. Als ouders niet in staat waren hun kinderen behoorlijk te voeden, dan was het ook twijfelachtig of deze kinderen in de toekomst als arbeider wel nuttig konden zijn. De overheid zou er eerst voor moeten zorgen dat de bestaande bevolking voldoende werk had, voordat ze zich druk maakte over bevolkingsgroei. Of, zoals de Neo-Malthusianen zeiden: Onbeperkte bevolkingstoename leidt alleen maar tot honger. Actieve geboortebeperving is de enige manier om dit te voorkomen. Dat er op zo'n grote schaal abortus en anticonceptie werd toegepast, pleitte volgens hen alleen maar voor het eigen verantwoordelijkheidsgevoel van de bevolking en was geen uiting van zedelijk verval.¹⁸

De Kerk

Naast de overheid en de BDF was ook de kerk tegen de afschaffing van paragraaf 218 en vrije verspreiding van voorbehoedmiddelen. Volgens de kerk was het krijgen van kinderen de wil van God en moest de sexualiteit juist gericht zijn op het verwekken daarvan. De tegenstanders brachten hiertegen in dat, zou de kerk consequent zijn in deze leer, medische ingrepen op andere gebieden ook niet toelaatbaar zouden zijn. Of zoals Magnus Hirschfeld zei: 'Het krijgen van kinderen moeten we dus evenzeer over ons heen laten gaan als de aanwezigheid van vliegen en muggen, omdat God het gewild heeft. De enige reden die de kerk geeft om tegen abortus te zijn, is om zoveel mogelijk nieuwe gelovigen te krijgen en zo haar macht te consolideren.'¹⁹

Andere maatschappelijke groeperingen

Tegenstanders van abortus beweerden ook dat abortus kindermoord zou zijn. Paragraaf 218 moest gehandhaafd blijven, opdat de rechten van het ongeboren kind beschermd zouden worden. Maar voorstanders van vrije abortus bestreden dit met het juridische argument dat civielrechtelijk de rechtsbescherming van het kind pas kon beginnen bij de geboorte. De overheid had daarom geen recht op het ongeboren kind, zolang dit buiten de baarmoeder nog niet zelfstandig kon leven. Kriterium voor menselijk leven was het ademen en daarom had de foetus nog geen recht van bestaan.²⁰ Het was niet logisch de foetus in dit vóórstadium van menselijk leven al rechtsbescherming te geven tegen de wil van de moeder. De vrouw moest zelf beslissen over haar ongeboren kind, pas bij de geboorte werd het 'staats eigendom'. Strafvervolging op grond van de rechten van het ongeboren kind voor abortus zou dus niet mogelijk zijn.²¹

De voorstanders, vaak pacifisten, betrokken nog een ander argument in de discussie. Zij vroegen zich af waar de overheid het recht vandaan haalde een oordeel over abortus uit te spreken terwijl zij zelf honderdduizenden mensen opofferde aan de oorlog.

Naast deze juridische en morele argumenten voerden de voorstanders ook sociaal-medische argumenten aan. Het belang om abortus vrij te geven werd nog groter als de gezondheid van de vrouw in het geding kwam. Vrouwen die ernstig ziek waren, bijvoorbeeld aan tuberculose leden, liepen een grote kans dat ze een volledige zwangerschap niet zouden overleven. Zou men hierbij tijdig ingrijpen, dan zou de vrouw waarschijnlijk herstellen en zou er geen onvolledig gezin achterblijven, waarvan de verzorging dan weer ten laste van de gemeenschap zou komen. In dit geval was abortus niet minder

dan een preventieve bescherming van het gezin. Andere gevallen waarin abortus op medische gronden zou moeten worden overwogen en eventueel uitgevoerd, waren gevaarlijke erfelijke ziekten, incest en bij kinderen die zwanger raakten.²²

De gezondheid van de vrouw kwam ook ernstig in gevaar, wanneer de abortus zou worden uitgevoerd door kwakzalvers. Zowel voor- als tegenstanders van abortus waren het hier over eens en beide partijen vonden dat dit bestreden moest worden. Precieze cijfers over het aantal sterfgevallen per jaar zijn niet bekend. Voorstanders zeiden dat het aantal rond de twintigduizend lag, tegenstanders kwamen met veel lagere cijfers.²³ Het aantal vrouwen dat blijvend letstel opliep als gevolg van abortus lag rond de honderdduizend per jaar.²⁴ Abortus werd dus onderkend als een gevaar voor de gezondheid van een groot deel van de bevolking, alleen de bestrijding ervan werd door voor- en tegenstanders op geheel verschillende wijze ingevuld. Afgezien van de principiële argumenten betoogden de voorstanders van een vrije abortus dat de wetgeving door de praktijk was achterhaald en de rechtsgelijkheid ernstig in gevaar kwam. Deze stelling zagen zij ondersteund door de hoge aantallen abortussen en zeer geringe pakkans. Er zou al een tekort aan cellen geweest zijn, wanneer alle vrouwen die werden opgepakt op overtreding van paragraaf 218 ook daadwerkelijk hun straf zouden uitzitten. Zo geven cijfers uit 1924 aan dat 3831 vrouwen zijn vervolgd wegens de overtreding van deze wet, maar dat slechts 5% van de vervolgdgen hun straf hebben ondergaan.²⁵ Gezien het aantal abortussen per jaar was de kans op vervolging dus miniem.

Voorstanders van abortus deden hun best het te legaliseren; het is daarbij opvallend dat er weinig aandacht werd besteed aan de vrije verspreiding van voorbehoedmiddelen, waardoor een groot aantal abortussen voorkomen zou kunnen worden. Magnus Hirschfeld zag dit al vroeg in, getuige het volgende citaat: 'Voorbehoedmiddelen zijn een gemakkelijke en wat betreft de gezondheid van de vrouw de beste manier om ongewenste zwangerschap te voorkomen. Abortus zou daardoor alleen nog als correctie op voorbehoedmiddelen toegepast hoeven te worden. Tegenstanders van abortus, op grond van het argument dat zij het kindermoord noemen, zouden dus voorstanders moeten zijn van vrije verspreiding van voorbehoedmiddelen. Helaas is de aandacht meer gericht op het opheffen van paragraaf 218, anders zou het aantal abortussen al drastisch zijn gedaald'.²⁶

Om hun eisen kracht bij te zetten, hebben voorstanders van vrije abortus meerdere organisaties opgericht zoals de Wereldbond voor Sexuele

Hervorming (1926 door A. Forel, E. Ellis en M. Hirschfeld) die pleitte voor vrije liefde; het 'Kartell für Reform des Sexualstrafrechts', waarin onder andere de 'Deutsche Liga für Menschenrechten' en de 'Bund für Mutter-schutz und Sexualreform' van Helene Stöcker (1925) samenwerkten.²⁷ Dit 'Kartell' werd opgericht naar aanleiding van het ontwerp voor het nieuwe Wetboek van Strafrecht, dat geen verbeteringen beloofde voor de wetten over abortus, sexualiteit en anticonceptie. In de redactiecommissie zaten onder andere Hirschfeld, Stöcker, Linsert, voorzitter van de afdeling voor sexuele hervorming binnen het 'Wissenschaftliches Komitee' en Kurt Hiller, redacteur van het tegenwetsontwerp dat in 1927 gereed kwam. Hierin werden de paragrafen over abortus (218), homosexualiteit (175) en ontucht (184) bestreden. Abortus werd daarin slechts strafbaar gesteld, wanneer hij tegen de wil van de vrouw geschiedde.²⁸

Er is ook veel geschreven over abortus: boeken als 'Geslecht und Verbrechen' (1930) door Magnus Hirschfeld en 'Frauen in Not' door Cr  d   (1929), en daarnaast veel artikelen in linkse tijdschriften, onder andere in 'Die Weltbühne'. De artikelen die hierin werden geschreven wezen allemaal op het onzinnige van het bestaan van paragraaf 218. Het toneelstuk 'Cyankali' van de arts/toneelschrijver Friedrich Wolf waarin de problematiek op naturalistische wijze aan de orde werd gesteld, trok volle zalen en veroorzaakte heftige polemieken in dag- en weekbladen.

Uit de medische wereld kwamen ook protesten, zij het zeer voorzichtig, want als medicus was men al gauw verdacht. Toch toonden enkele artsenorganisaties zich vooruitstrevend in hun uitspraken, zoals de '  rzenkammer' van Berlijn. Deze besloot in 1928, dat niet alleen gezondheidsredenen, maar ook sociale omstandigheden voldoende waren om eventueel over te gaan tot abortus.²⁹ Deze gedachte werd echter niet overal overgenomen en zeker niet overal door de overheid getolereerd. Zo werd in Stuttgart een proces aangespannen tegen Friedrich Wolf en mevrouw Kienle. Beide artsen werden beschuldigd van het propageren en uitvoeren van abortussen.

Paragraaf 218 in de Rijksdag

Een wet die een zo'n groot aantal overtredingen kende, moest natuurlijk wel de aandacht trekken van het parlement. Daar hadden de voorstanders van vrije abortus mede voor gezorgd.

Gezien de politieke verhoudingen was het een groot probleem om een meerderheid in de Rijksdag te krijgen voor wijzigingen in de abortuswetgeving, laat staan afschaffing ervan. Linkse partijen zetten zich in voor

de afschaffing van paragraaf 218, de rechtse en confessionele partijen hielden dit tegen. Ook de SPD voerde als coalitiepartner in diverse regeringen geen fundamentele veranderingen door. De KPD heeft daarom de SPD dikwijls verweten, dat zij alleen voor vrije abortus was, als de partij zelf in de oppositie was of als er verkiezingen in het zicht waren.

De voornaamste aanleidingen voor de abortusdebatten in de Rijksdag waren de voorstellen van de minister van justitie tot hervorming van het strafrecht en de verslagen van de kamercommissies. De KPD, die de discussie ook gebruikte zich ten koste van de SPD te profileren, vroeg tevens om legalisering van voorbehoedmiddelen. Dat de KPD de kans op succes gering achtte blijkt uit het volgende. Zo sprak de KPD'er Hollein het parlement op de volgende wijze toe: 'Wij weten dat U deze eis zal afwijzen. Wij weten dat de sociale zorg voor moeder en kind in een kapitalistische staat niet verwezenlijkt kan worden, zonder dat deze klassenstaat op te heffen en de proletarische staat te vestigen'.³⁰ Hij verweet de SPD dat ze, ondanks de regeringsverklaring waarin de bescherming van kinderrijke gezinnen werd beloofd, hier geen maatregelen voor heeft genomen. Bij de door de SPD genoemde daling van de zuigelingensterfte, plaatste hij de kanttekening dat niet aangetoond was dat dit ook bij de arbeidersbevolking het geval was.

In 1931 kwam er tijdens de behandeling van het abortusvraagstuk nog een volgend probleem bij, dat de verhouding tussen de KPD en de SPD er niet beter op maakte. Mevrouw Himmler van de KPD vroeg in maart van dat jaar om vrijlating van Friedrich Wolf en mevrouw Kienle.³¹ De SPD stemde echter tegen en het voorstel werd niet aangenomen. In deze periode was de SPD al geen regeringspartij meer, maar dat kon haar er blijkbaar niet toe bewegen in deze kwestie een progressiever standpunt in te nemen. De SPD had hier echter andere argumenten voor dan haar door de KPD werden toegeschreven. Dr. Högnér van de SPD reageerde namelijk als volgt op het voorstel van de KPD: 'De motie om in een vrijheidstelling van dr. Kienle betekent een ingreep in een onzekere rechtszaak. Doorvoering van een dergelijke motie is niet mogelijk. Noch de Rijksregering, noch de justitie van de deelstaten, noch het zelfstandig gerecht is verplicht dergelijk verzoek uit te voeren. Daarom is mijn fractie tegen de communistische agitatie-aanvraag'.³² Het antwoord van de KPD hierop was, dat de SPD niets anders deed dan de fascistische koers van Brüning (Rijkskanselier) te volgen, wat het bankroet van de sociaal-democratie³³ zou betekenen. Het is duidelijk dat de KPD en de SPD zelfs over het probleem van abortus op geen enkele wijze tot samenwerking konden komen.

Ondanks alle tegenstand en onderlinge strijd binnen de progressieve partijen werd er in 1930 een wet aangenomen die een versoepeling van paragraaf 218 betekende. Het verzoek om abortus was voortaan niet meer strafbaar en de daad verjaarde na één jaar. Deze wet hield echter nog steeds geen rekening met sociale omstandigheden. Als een arts om deze reden overging tot abortus kon hij nog steeds met tien jaar tuchthuis gestraft worden. Het moge duidelijk zijn dat het merendeel van de abortussen niet voldeed aan de in de wet genoemde voorwaarden en dat dit de kwakzalverij weer in de hand werkte. De mogelijkheden voor een abortus op medische indicatie werden evenwel verruimd.

Opvallend bij de behandeling van de abortuswetgeving in de Rijksdag was, dat de tegenstanders van vrije abortus betrekkelijk weinig van zich hebben laten horen. Tot 1929 is het alleen de heer Bell van de Zentrumpartei geweest, die al in 1923 verklaarde dat hij de zaak niet zo dringend vond, dat deze tegelijk met de rechtshervormingen behandeld moest worden.³⁴ Daarnaast reageerden zowel de Zentrumpartei als de DNVP op argumenten van de KPD. De eerste gaf toe dat abortus toenam en dat één van de oorzaken de grote woningnood was, maar zag hierin geen reden om abortus niet meer strafbaar te stellen. De tweede gaf toe dat de geboorte-afname mede veroorzaakt werd door de grote nood; groter gewicht werd echter toegekend aan het feit dat de gelovigheid afnam en de mensen zich niet meer 'verplicht' voelden om kinderen te krijgen.³⁵ Deze argumenten waren dus vooral gebaseerd op de angst voor moreel verval van de bevolking

Conclusie

Op het gebied van de abortuswetgeving en de geboorteregeling is er weinig wezenlijks veranderd. Wel hebben de democratisering, de mentaliteitsverandering en de wetsvoorstellen de discussie over deze onderwerpen gaande gehouden. De voorstanders van de vrije abortus en geboorteregeling door middel van vrije verspreiding van voorbehoedmiddelen hebben veelvuldig geprobeerd hun standpunten onder de aandacht van de bevolking en de politieke partijen te brengen. De mentaliteitsverandering die duidelijk bleek uit het enorme aantal illegale abortussen wilden ze vastgelegd zien in een duidelijke abortuswetgeving en in een nieuw beleid op het gebied van de bevolkingspolitiek. Ze haalden echter op alle terreinen bakzeil; de politieke wil om tot ingrijpende veranderingen te komen was namelijk ronduit zwak. Zelfs wanneer de regering bestond uit een coalitie met de SPD, welke partij in principe vóór vrije abortus én voorbehoedmiddel-

en was, kwamen er geen wezenlijke veranderingen in de wetgeving tot stand. De SPD vond deze zaken niet belangrijk genoeg om een politieke crisis voor te riskeren. Bestond de regering uit een coalitie van rechtse partijen, dan probeerde de regering elke confrontatie met links te vermijden.

De argumenten van de rechtse partijen laten zich als volgt samenvatten: 'abortus is moord' en geboorteregeling is slecht voor het land; het werkt moreel verval en decadentie in de hand. Zij werden daarin gesteund door de kerk en door grote delen van de in Duitsland overwegend conservatieve vrouwenbeweging.

Uit het grote aantal overtredingen van paragraaf 218 blijkt dat geboorteregeling een belangrijke maatschappelijke kwestie was. De economische malaise stond grote delen van de bevolking niet toe om veel kinderen te hebben, maar belette hen aan de andere kant om aan geboorteregeling te doen (voorbehoedmiddelen waren duur en moeilijk verkrijgbaar). Het gevolg was dat er op grote schaal abortus werd gepleegd om op die manier te voorkomen dat de gezinnen te groot werden en ervoor te zorgen dat de vrouw door kon blijven werken om het gezin een bestaansminimum te verschaffen.

Hieraan was wel het risico verbonden dat de vrouw de gevolgen van een illegaal uitgevoerde abortus niet zou overleven. Alleen voor deze gevolgen was er een gezamenlijke interesse bij voor- en tegenstanders in de politiek. Beide partijen beseften dat hier iets aan gedaan moest worden. Alleen over de manier waarop werd nogal verschillend gedacht. Toch is er uiteindelijk in 1930 een wet aangenomen waarbij abortus niet meer onder alle omstandigheden strafbaar was. Op medische gronden kon een arts nu overgaan tot abortus zonder dat hijzelf of de vrouw aan strafvervolgning zou blootstaan.

Het mag echter duidelijk zijn dat deze wet voor de voorstanders van een vrije abortus slechts een kleine stap in de goede richting betekende. Gedurende de Weimar-republiek vond er een botsing plaats tussen oude en nieuwe waarden. Onderwerpen die taboe waren, werden nu door een progressieve groep mensen 'bespreekbaar' gemaakt, maar dat was in deze tijd nog geen garantie dat er ook werkelijk revolutionaire veranderingen, zo mag men de eis voor vrije abortus toch wel noemen, doorgevoerd zouden worden.

CARRY STOOPS

Noten:

1. Wetboek van Strafrecht, 1926: ' Een vrouw die haar vrucht in het moederslijf door abortus doodt, of de doding door een ander toelaat, wordt met gevangenis gestraft. Evenzo wordt een ander gestraft, die een

vrucht in het moederlijf door abortus doodt.

Het verzoek is strafbaar,

Degene die de hierboven bedoelde daad zonder inwilligen van de zwangere of beroepsmatig begaat, wordt met tuchthuis bestraft. Evenzo wordt bestraft degene die een zwangere vrouw een middel of werktuig voor abortus beroepsmatig verschaft. Zijn verzachtende omstandigheden aanwezig, dan treedt gevangenisstraf niet onder drie maanden in'.

2. J.M.W. van Ussel, Geschiedenis van het sexuele probleem, (Meppel-Amsterdam 1968) 326.
3. Ibidem, 327
4. Ibidem, 327
5. M. Hirschfeld, Geslecht und Verbrechen, (Leipzig-Wien 1930) 247
6. Ibidem, 335
7. Ussel, Geschiedenis van het sexuele probleem, 337
8. Ibidem, 335
9. B. Greven-Ashoff, Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland 1894-1933 (Göttingen 1981) 50
10. R.J. Evans, The feminist movement in Germany 1894-1933 (London 1976) 237
11. Greven-Ashoff, Die bürgerliche Frauenbewegung, 151
12. Ibidem
13. Hirschfeld, Sittengeschichte, 327
14. Linkse partijen: SPD, KPD en het radicale deel van de vrouwenbeweging.
15. Procurator, 'Unterbrechung der Schwangerschaft', Die Weltbühne (Königstein 1978) 1920 II, 385
16. E. Schwabach, 'Der Deutsche Sittengesetzgeber', Die Weltbühne (Königstein 1978) 1931 I, 239
17. Crédé, Frauen in Not (Berlin 1929), 15
18. Ibidem, 15
19. Hirschfeld, Geslecht und Verbrechen, 240
20. Ibidem, 243
21. Hiller, Sittlichkeit und Strafrecht, 23
22. Crédé, Frauen in Not, 28
23. Ibidem, 20
24. Ibidem, 20
25. Schwabach, 'Der deutsche Sittengesetzgeber', 239
26. Hirschfeld, Sittengeschichte, 242-243
27. Ibidem, 332
28. Hiller, Sittlichkeit und Strafrecht, 16
29. F. Wolf, 'Die Machtprobe', Die Weltbühne (Königstein, 1978) 1931, I, 415
30. Verhandlungen des Reichstags, Band 1-459 (Berlin 1870-1936) Band 425, 1329-1929
31. Band 445, 1931, 1409
32. Ibidem, 1979
33. Ibidem, 1982
34. Ibidem, 1991
35. Band 425, 2402